

MARMARA ÜNİVERSİTESİ FEN - EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRKLÜK ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

7

Kurucusu:

Hakkı Dursun YILDIZ

Âmil ÇELEBİOĞLU Armağanı

İstanbul, 1993

MUTASAVVIFLARA, SUFÎ ŞAİRLERCE YAZILAN MERSİYELER VE SUFÎ DÜŞÜNCESİNE GÖRE ÖLÜM

MUSTAFA ISEN*

Ölüm düşüncesi, tarih boyunca insan zihnini en çok meşgul eden problemlerden biridir. Bir başka ifadeyle insanların en ortak, en değişmez, en eski ve en yeni duygusu, ölüm korkusudur. Denebilir ki hayat ve ölüm gerçeğini bir araya getirebilen, dahası ölümü korkulacak, ürkülecek bir unsur olmanın ötesinde, özlenen bir vakiya dönüştüren yegâne sistem tasavvuf düşüncesidir. Bu düşüncede ölüm, hiç bir zaman genellikle ona yüklenen olumsuz anlamı taşımaz. Tasavvufî cehd ve gayretin büyük bir kısmı ilahî aşk ile yakından ilgili olarak ölüme hasredilmiştir.

Meselenin böyle algılanmasında kuşkusuz tasavvufun ruha bakışı hakim rol oynamaktadır. Bilindiği gibi sufî düşüncesinde iki çeşit ruh vardır¹:

I. Hayatın, duyuların ve hareketin sebebi olan ve ölümün etki alanı içinde olan hayvanî ruh,

II. İlâhî nefesten (nefha) gelen insana mahsus ruh.

Tabiatıyla sufîlerin gündemde tuttuğu ve ölümsüzlüğüne inandıkları ruh bu ikincisidir. Tanrı'nın kendisinden bir parça olarak insan bedenine üflediği bu nefes, tekrar ait olduğu öze dönmek için büyük bir gayret içindedir. Onun için dünya bir *gurbet* diyarıdır. Sık sık kafes (beden) içine hapsedilmiş bir kuşa benzetilerek anlatılan ruh, bu hasretinden ancak ölümle kurtulabilir. Bu yüzden maddî ölümün ona etkisi ancak halini ve yerini değiştirecek ölçüdedir. Yine bu yüzden ki mutasavvıflarca ölüm,

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Demirci, Mehmet. Mutasavvıflara göre Ölüm Düşüncesi, İslam Araştırmaları, s. 3 (1987), s. 89.

ikinci doğustur. Mevlânâ'nın ifadesiyle de şeb-i arus. Cemal-i Mutlak'ı görmek, visale ulaşmak için yegâne vasıta olan ölüm düşüncesi, böylece bir halden ötekine, bir evden başka bir eve geçiş gibi çok tabû, hatta *arzu edilir* bir hal almaktadır. Bu düşünceye göre insanın asıl hakikatı ölümden sonra daha iyi şartlarla devam etmektedir. Yunus bunu,

Ölümden ne korkarsın
Korkma ebedî varsın

mısralarıyla dile getiriyor.

Ölüme böyle yaklaşan suffî düşüncesi, kuşkusuz buna karşılık dünya hayatını küçümseyecek, onu olumsuz vasıflarla tanımlayacaktı. Dünyayı ruhun (ilahî ruhun) hapisanesi olarak telakki eden bu sistem onu, aldatıcı, hilekâr, büyücü gibi tanımlarla takdim eder. Orada mutluluk bile daima ızdırapla içiçedir. Bu dünya, bağlananlara çok güzel görünür ama aslında bir acüzedir. Her şeyden önce fânidir.

Çeşitli edebî çalışmalara da yansıyan yukarıda kısaca özetlenen suffilere ait ölüm düşüncesi, acaba bu meselenin estetik ve felsefî planda ele alındığı mersiyeelerde nasıl değerlendirilmiştir. Meselâ şairlerimizin devlet büyüklerine ya da yakınlarına söyledikleri mersiyelele mutasavvıf şairlerin yakın çevrelerindeki yine mutasavvıf kişiler için söyledikleri ölüm şiirlerinde bir fark var mıydı? Bir başka ifade ile kaybedilen bir yakının acısıyla ağlayıp inleyen klasik ağıt şiirleri yerine, yukarıda çerçevesi çizildiği biçimde sevinilen bir manzarayla mı karşılaşacaktık? Mersiyelele üzerinde sürdürmekte olduğum çalışmalarım sırasında dikkatimi çeken bu noktaları, adı geçen türden hareketle bir değerlendirmeye tabi tutmak istedim.

Elimde bu özellikler uygun, yani ehl-i tarîk kişilere yine suffî şairlerce yazılmış dört mersiye var. Bunlar, Usûlî² (ö.1538), Arşî³

² Usûlî, Vardar Yenicesi'nde doğdu. Öğrenimini tamamladığı sırada Mısır'a giderek İbrahim Gülşenî'ye bağlandı. Şeyhinin ölümü üzerine yeniden Vardar Yenicesi'ne dönerek Evrenesoğlu Abdî Beyin alakasını kazandı ve onun yardımıyla geçindi. Rumeli'de gülşeniliği yaydı. 1538 yılında Vardar Yenicesi'nde öldü. Divan'ı vardır.

³ Arşî, Hurûfî şairlerden olup hayatıyla ilgili bilgiler sınırlıdır. Bunlar da ancak kendi divanından çıkarılabilenlerdir. Arşî, Fazlullah Hurûfî mensubu olmakla iftihar etmektedir. Müretteb divan sahibidir.

(ö.1592), Simkeşzâde Feyzî⁴ (ö.1690) ve Şeyh Galib⁵, tarafından söylenmiştir. Sadece yazanın değil kendisi için mersiye yazılan kişinin de mutasavvıf olması göz önünde tutulduğu için bir tarıkata mensup oldukları bilinen Şeyhî, Lâmiî (ö.1532) ve Neşâtî (ö.1672) gibi bazı şairlerin söylediği ölüm şiirleri, bu çalışmanın dışında kalmıştır.

Kronoloji bakımından ilk ele alınacak olan Usûlî'nin mersiyesi, şeyhi İbrahim Gülşenî (ö.1533) için söylenmiştir. Diyarbakır doğumlu bu meczup şeyh, öğrenimini tamamladıktan sonra halvetî şeyhi Dede Ömer Rûşenî'ye bağlanmıştır. Mısır'da Gülşenî tarikatını kurduktan sonra kısa sürede şöhreti çok geniş bir alana yayılmıştır. Gülşenî'nin bu cazibesi Usûlî'yi de etkilemiş ve Mısır'a giderek ona bağlanmıştır. Şeyhî'nin ölümü üzerine tekrar memleketi olan Vardar Yenicesi'ne dönen Usûlî, gülşenîliği Rumeli'de yaymıştır. Kısacası mersiye, bir tarikat kurucusu şeyh için söylenmiştir. Şiir, bu türün en gözde nazım şekli olan terkîb- bend tarzında yazılmıştır. Tamamı iki bendden müteşekkil olup ikinci bend, birinci bendden bir beyt eksiktir. Yani otuz mısralık ilk bende karşılık ikinci bendde yirmi sekiz mısra vardır.

Mersiye, kindar dünyaya hayıflanmayla başlar. Şair, bu dünyanın kimseyi mutlu etmediğini, Gülşenî gibi çok sevdikleri birini alarak kendilerini de mutsuz ettiğini anlatır. İkinci bend ise tamamen İbrahim Gülşenî'nin olumlu vasıflarının sayılıp dökülmesine ayrılmıştır. Bunlar onun eşsizliği, cömertliği, güzel konuşması gibi vasıflarıdır.

Bu arada onun çok önemli bir tarikat lideri olduğunu belirten ifadelere de sıkça rastlarız: Fena mülkünde himmet ile şehnişân oluşu; güneş gibi çağının meşhuru ve dönemin sahib-kıranı olması; sır-ı kulûba arif, kutb-ı daire-i künfekân; pâdişeh-i lâ-mekânlığı bunlar arasındadır.

⁴ Feyzi, Simkeşzâde Feyzî Hasan 1626 yılında İstanbul'da doğdu. Öğrenimini bitirip genç yaşta halvetîliğin Sivâsî kolu şeyhi Abdülehad Nûrî'ye (ö.1651) bağlandı. Müderrislik ve çeşitli camilerde vaizlik yaptı . Emir Buhârî tekkesine şeyh oldu (1687). 14.11.1690 yılında İstanbul'da öldü. Emir Buhari tekkesi civarına defnedildi. Divan'ı, Gamze vü Dil'i, Miracnâme, Cevabnâme ve Beyzâvî Tefsiri Zeyli vardır.

⁵ Şeyh Gâlib, Divan şiirinin en büyük şairlerinden biri olan Şeyh Galib İstanbul'da doğdu (1757). Mevlevî çevrelerinde yetişti. Galata mevlevîhanesine şeyh oldu. İstanbul'da öldü (1799). Divan'ı ve Hüsn ü Aşk adlı mesnevisi vardır.

Mersiye, bir dua beytiyle sona erer. İşte mersiye'nin metni:

Mersiye-i Merhûm u Magfûr Şeyh Gülşenî
Enârallâhu Bürhânehû

1

Yazık degil mi nice bir ey devr-i kînedâr
Derd ü gam ile agladasın bizi zâr zâr
Bir dem dirahht-ı ömrüme ber vermedin velî
Etdin döyünc dest-i cefâyile sengsâr
Yaş nice dökmezem ki gam-ı rûzgârdan
Çeşm-i ümîd ü dîde-i bahtım dolu gubâr
Hâlîm harâb ü dîde pür-âb ü ciğer kebâb
Dil bî-karâr ü şîşe-i hâtırda inkisâr
Bâg-ı zamâne de yüze gülmez gül-i murâd
Hâr-ı belâda olsa benim gibi sad-hezâr
Bu mülk içinde hiç kişi kâmını bulmadı
Ger şâh-ı kâmbin ü eger mîr-i kâmkâr
Derdâ ki seng-i hâdis-i rûzgârdan
Âyîne-i Sikendere erişdi inkisâr
Beytü'l-hazendedir kamu Ya'kûb gibi bu halk
Kıpdı meger ki Yûsufu bu gürk-i cân-şikâr
Yerden şu denlü çıkdı göge dîd-ı âh kim
Ebr oldu gökden ehl-i zemîn nâr nâr
Ol âfitâb kara yere girdi mi aceb
Yâ kabr-i tenge sıgdı mı deryâ-yı bî-kenâr
Kavline sâdık idi vü Sıddîk-ı vakt idi
Oldu meger ki Ahmed-i Muhtâra yâr-ı gâr
Tenhâ gönüldü gün gibi kendi sonunda biz
Kaldık ayakda sâye gibi hâr u bî-karâr
Kıldı kabâ libâs-ı hayâtını bildi kim

Ârif katında âr olur esbâb-ı müste'âr
 Enfâs-ı kutb-ı dâire-i lâciverd idi
 Min-ba'd ola mı ya'ni felek kârı üstüvâr
 Ey hâk-i rû-siyâh kanı Gülşenî kanı
 Ol ma'rifet güherlerinin ma'deni kanı

2

Mülk-i fenâda himmet ile şeh-nişân idi
 Ol bî-nişânı bilmedi kimse ne şân idi
 Akrânı yok güneş gibi meşhûr-ı asr idi
 Bu karn içinde hâsılı sâhib-kırân idi
 Derc etmiş idi nokta-i vahdetde âlemi
 Sırr-ı kulûba ârif idi nüktedân idi
 Cümle muhît ü merkeze dek feyz-bahş idi
 Zâtı ki kutb-ı dâire-i kün fekân idi
 Kevn ü mekânı tutmuş idi cünd-i himmeti
 Kendi egerçi pâdişeh-i lâmekân idi
 Ânın vücûd-ı pâki ki cân idi cümleten
 Eşyâ içinde cân gibi hükmü revân idi
 Ger söze gelse nutk-ı kelâm-ı Hudâ idi
 Kavli bedî ü mantıkı mu'ciz-beyân idi
 Vüs'atde bahr-ı kulzümü saymazdı katreye
 Deryâ-dil idi vü dili gevher-feşân idi
 İsâr ederdi zâhir u bâtun güherlerin
 Dest ü dili ki mâide-i bahr u kân idi
 Rûhu hümâ gibi yere inmezdi bir nefes
 Cismi riyâzet ile hemân üstühân idi
 Hâk üzre cismi sâye gibi seyr ederdi lîk
 Gün gibi cânı sâyir-i heft-âsumân idi
 Yerde gezerdi sâyesi cismi sanırdı il
 Sîmurg-ı rûhu tâyir-i kuds-âşiyân dil

Ol bir hümâyidi ki Usûlî kulun dahi
 İkbâli sâyesinde şeh-i kâmrân idi
 Yâ Rab zalâm-ı haşrda nûru delîl ola
 Hem ehl-i fakr farkına zıllı zalîl ola⁶

Arşî'nin hakkında mersiye yazdığı Muhîf, XVI. yüzyılda yaşamış bir hurûfî şairdir. Dîvanı vardır. Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi bulunmayan bu şairle ilgili en önemli belge Arşî'nin mersiyesidir. Nüshalarda "Mersiye-i Hazret-i Muhîf Dede kuddise sırruhu'l-azîz; Mersiye-i Muhîf Dede" gibi ifadelerden onun sûfî kişiliği açıkça anlaşılıyor.

Arşî'nin Muhîf hakkında söylediği mersiye de onun bu sûfî kimliğini pekiştirir nitelikte. Denebilir ki ele alınan mersiyele içinde sûfî bakış açısıyla söylenmiş özellikleri en çok taşıyan mersiye de Arşî'ninkidir. Mersiye, benzer örneklerin çoğunda görüldüğü gibi çarha sitemle başlıyor ve bu sitem bend boyunca devam ediyor. İkinci bendde Muhîf bu dünyayı, bu fâni ve sahte güzelliklerle dolu dünyayı kendisi terk etmiş gibi anlatılır. Burada dünya ve vücut için kullanılan ifadeler bütünüyle mutasavvıflara has bakış açısını yansıtırlar:

Bu teng-aşiyânededen kanat açma, asitânededen emr üzerine öbür dünyaya gitme, cism düldülünü tâziyânededen kurtarma, âfak-ı dehrden ten-i pâki kurtarma, bu mülk-i fesânededen Dâru'l-emâne gitme, ârîyet-i cübbe-i teni bırakıp bezm-i bekâya yerleşme, bu nitelikteki söz guruplarıdır.

Üçüncü bend bu tarz ifadelerin daha da yoğunlaştığı kısımdır. Bu benddeki her mısraın, sözü edilen düşünceleri dile getirdiği söylene isabet edilmiş olur. Özellikle

Sıhhatle rûhı bulmag için Zâta ittisâl

mısraı, bu düşüncenin en yoğun vurgulandığı kısımdır. Nâsût âlemini terk edip Lâhût'a çıkması, Dâru'l-gururu (dünya) mekân edinmeye lâayık görmeyip kendi evini arzu etmesi gibi ifadeler de mistik düşüncenin ölümü arzu eden ve bu dünyayı küçük gören ifadeleridir.

⁶ Usûlî Divanı (Hazırlayan Mustafa İsen), Ankara 1990, s. 75.

Dördüncü bend, mersiyelerde sık rastlanan benzetmelerle Muhîfî'nin ölümüne duyulan üzüntüyü dile getirir: Güneşin batışıyla dünyanın karanlığa gömülmesi gibi onun ölümüyle de çağı kararmıştır. Felek siyah elbiselerini giyip sabaha kadar mateme iştirak etmiştir. Felek, onu anıp gece gündüz dönmekte, o ay yüzlü acaba yeniden doğar mı diye bütün yıldızlar yolunu gözlemektedirler. Fakat bütün bu hayıflanmalar onun yerinin doldurulamayacağını göstermek içindir.

Beşinci bend bütünyle Muhîfî övgüsüdür. Burada onun bilgin ve şair tarafı yanında, mürşid tarafı da övgülü ifadelerle dile getirilmiştir. Altıncı bend için de benzer ifadeler kullanılabilir.

Sonuncu bend yine klişe ifadelerle Muhîfî'nin ölümüne geniş bir çevrenin duyduğu üzüntüyü dile getirir: Ölüm haberini ilkbahar mevsimine, bu edebiyatta postacılık görevini üstlenmiş olan sabah yeli ulaştırır. Onun ölümüne yıldırım ağlayıp inlemekte, bulut göz yaşı dökmektedir. Lâlenin bağrında ayrılık yaraları açmakta, susam yas elbisesi giymektedir. Menekşe üzüntüden boynunu bükmüş, nergis gözünü dört açıp haber gözlemeye durmuştur. Bahçede üzüntüden gül yapraklarını yolup atmış, bülbül ağlayıp inlemekten perişan olmuştur. Bu manzara karşısında gonca imâ ile şaire, "üzülme, dünyanın hali budur, gelen gider, giden gelmez, hepimiz oraya gideceğimize göre niçin ağlıyoruz" demiş.

Daha önce de ifade edildiği gibi bu şiirde yer yer sûfî düşüncenin, başta özetlenen, ölüm anlayışını görmek mümkündür. Diğer mutasavvif şairlerin aksine Arşî, bağlı olduğu geleneğin bakış açısını şiirine yansıtmıştır. Dört mersiye içinde sözü edilen bu özellikleriyle Arşî'nin şiiri, hemen dikkati çeker.

MERŞİYYE-İ DİL-SÜZ-I DER-HAKK-I MUHİTİ

I

Ey çarh-ı bi-vefâ yine neyki bu resme hâl
Kılduñ Muhîti gibi şeh-i kevni pây-mâl
İtdün uyün-ı tâlib-i tahkiki hün-feşân
Kıldun derün-ı cümle-i yârânı pür-melâl

Bezm-i fenâda câm-ı hayâtı şikest idüp
 Erbâb-ı fazlı münkesir itmek midir me'âl
 Ol cism-i pâki hâke nihân itmeden aceb
 Çekmez mi yohsa bu felek-i kec-rev infiâl
 Hüzn ile gam şebinde revâ mı koyup bizi
 Şems-i semâvî mağfirete irgürüp zevâl
 Ol akl-ı külli böyle neden zâ'il eyledün
 Bir dahi dehre misli anuñ gelmesi muhâl
 Pejmürde olsa tañ mı dilâ gonce-i ümmid
 Kaldı revâne olmadın ol çeşme-i zülâl
 Erbâb-ı ma'nî ol şehi her demde yâd idüp
 Giryân olur gözinde sirişkin ziyâd idüp

II

Bulmadı mihr zerrece devr-i zamânenen
 Gün gibi çekdi şa'sa'asın çıkdı hânenen
 Firkat yetişdi cân u tene sanma oldı mahv
 Mazhar düşen kelama çıkar mı meyânenen
 Simürg-ı Kâf-ı vahdet idi lâ-mekân olup
 Bâl ü per açdı uçdı bu teng-âşiyânenen
 Makbül-i bâb-ı der-geh-i fazl oldugı için
 Emr oldı durma gel didiler âsitânenen
 Evvel kademde menzil-i Hakka bulup vüsül
 Kurtardı cism düldülünü tâziyânenen
 Âfât-ı dehrden ten-i pâki bulup necât
 Dâru'l-emâna gıtdı bu mülk-i fesânenen
 Câm-ı kazâyı sundı ana sâkî-i ezel
 Mest itdi aklın âhir o ritl-ı şübânenen
 Mest oldı saldı âriyet-i cübbe-i teni
 Bezm-i bekâda mak'ad-ı sıdk oldı meskeni

III

Ervâh-ı kudsiyân ile çün kıldı imtizâc
 Terk-i anâşır itdi idüp kat'-ı ihtiyâc
 Hakdan nişîmen oldu aña taht-ı bâ-şafâ
 Urundi kâf u hâdan o şeh başı üzre tâc
 Zulmet-serâ-yı mülk-i fenâdan ayak çeküp
 Kerrübiyâna bezm-i bekâda olup sirâc
 Sıhhatle rûhı bulmağ için zâta ittisal
 Terkîb-i cismin itdi likâ derdine ilâc
 Rûh iklimine vardı bulup hısn-ı üstüvâr
 Sehm-i kazâyı gördi dayanmaz ten-i zücâc
 Nâsût âlemin çodı terk-i hazîz idüp
 Lâhûta çıkdı oldu müyesser kusûr u âc
 Dârü'l-gurûrı görmedi lâyık mekân ide
 Kendü evine kıldı taleb kıadıyü'l-havâc
 Zîrâ ki mahrem-i harem-i Kibriyâdur ol
 Esrâr-ı küntü kenze emîn-i Hudâdur ol

IV

Rûh-ı latifi oldu ten-i pâkden cüdâ
 Güyâ gurûba yitdi güneş mahv olup ziyâ
 Mâtem dutup libâs-ı siyâhın geyüp felek
 Zulmet-serâda gezdi o şeh subh olunca tâ
 Ol merkez-i devâ'ir-i pergârı yâd idüp
 Durmaz dönerdi çarh-ı felek subh u hem mesâ
 Nezzâresine cümle nücûm oldu muntazır
 Bir dahı tulû' ider m'ola âyâ o meh-likâ
 El virdi firkat ol gece çün halka mâ-şaşal
 Cümle sükûta vardı olup sâbir-i kazâ
 Altun tabakla çıkdı o dem neyyir-i felek
 İtdi riyâz-ı merķadine nûrını 'ata

Okındı rûh-ı pākine Yāsīn-i Aḥmedī
 Hıfz itdi cism-i pākini ve'ş-şemsü ve'd-duhā
 İlmine Fazl-ı Hālīkuñ olmışdı reh-nümün
 Yetdi makām-ı menziline eyledi sükün

V

Ser-dār-ı serverān-ı fūnūn-ı cihān idi
 Keşşāf-ı ilm-i hikmet-i kevn ü mekān idi
 Baş egdirürdi sözde sühan-āferinlere
 Ser-tā-kadem lisān-ı kelām-ı beyān idi
 Devrinde çarḥ devre misālin getürmedi
 Bir dürr idi ki nādir-i devr-i zamān idi
 Tūfan-ı cehl içinde kalan gark-ı hayrete
 Fülk-i necāt-ı Nūh-necīden nişān idi
 Hādī-i rāh-ı şer' idi ez-Fazl-ı lem-yezel
 Cā'iz disem ki Mehdī-i sāhib-zamān idi
 Fi'li muhabbet idi dili arş-ı lā-yezāl
 Zāt-ı Hudāya bir sıfat-ı cāvidan idi
 Sûretde gerçı kayd-ı tabāyı'da oldı fāş
 Ma' nāda izz ü mertebesi āsuman idi
 Gitdi cihān-ı bākīye ol nūr-ı Kirdigār
 Kaldı kelāmı tālib-i tahkika yādigār

VI

Her dem ki yād ider o şehi tālibān-ı rāz
 İder firāk-ı nārına cān-nakdini güdāz
 Niçün ki gül-'izār-ı riyāz-ı na'im idi
 İlmine Fazl-ı Hālīkun ol serv-i ser-firāz
 Bir sözde bin ma' ānī-i taḥkīki derc idüp
 Fehm itdürürdi tālibe ol yār-i dil-nüvāz
 Asla yog idi aczi cevābında sā'ilün

Her bir sü'ale bin dür-i ma'ni iderdî rāz
 Müşkil-güşā-yı remz-i rūsūm-ı 'ulūm idi
 Fı'l-cümle halk-ı āleme ez-Fazl-ı çāre-sāz
 Bahs-i ma'ārif iden anunla mu'ārāza
 Lutf ile söyler idi vü kılmazdı ihtirāz
 El-kıssa vāridāt idi şirin kelāmı hep
 Asrında bî-nazîr idi ol derk-i pāk-bāz
 Fazl u kemāl ü luḫfına yok add u hasr u had
 Bir dahî misli gelmeyiser dehre tā-ebed

VII

Bād-ı sabādan aldı haber faşl-ı nev-bahār
 Mātem hikāyetini olup zār u bî-karār
 İnerdi ra'd yād idüp ol şems-i matla'ı
 Aglardı bu firāk ile ebr-i sirişk-bār
 Lāle derūna yakdı durup dāg-ı iftirāk
 Sūsen libās-ı mātem ile oldu āşikār
 Başın aşāğa şaldı benefşe hazîn olup
 Nergis göz açdı yola bakup kıldı intizār
 Gülşende gül varaklarını tār u mār idüp
 Bülbüller itdi hasret ile nāle-i hezār
 Nat'-ı çemende agız açup gonce remz ile
 Söylerdi dem-be-dem bana bu pendi ihtisār
 Ey Arş-i ğarib ü hazîn ü şikeste-dil
 Gam yeme çünki böyledür ahvāl-i rüzgār
 Gitdi cihāna cümle gelen gelmedi giden
 Hep āhir anda gitmeliyüz ağlamak neden⁷

Burada sözü edilecek üçüncü mersiye ise Simkeşzāde Feyzî Hasan tarafından, şeyhi Abdülehad Nūrî'ye yazılmıştır. Sözü edilen bu şeyh,

⁷ Arşî Divanı (Hazırlayan Bahattin Kahraman), Selçuk Ü. Sos. Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1989, s. 417.

Abdülmeccid Sîvâsî'nin (ö.1639) yeğenidir. Onun yanında yetişmiş ve dayısı olan bu şeyhle birlikte İstanbul'a gelmiştir. Halvetîyenin şemsiyye kolunu İstanbul'da başarıyla yayması üzerine çok tanınmış bir şeyh olmuştur⁸. Feyzî genç yaşta bu şeyhe bağlanmış, daha sonra da onun halifesi olmuştur. Şeyhi için bu mersiyyeden başka dört kaside ve bir terkîb-bend yazmış, ayrıca bir gazelini de tahmis etmiştir⁹.

Feyzî ilk bende, şeyhinin ölümüne üzüntüsünü belirtmekle birlikte herkesin vakti gelince öleceğini söyleyerek bu üzüntüyü hafifletmek istiyor. İkinci bend, şairin üzüntüsünün ne kadar büyük olduğunu ifadeye tahsis edilmiştir. Feyzî de burada klasik benzetmelerden yararlanarak duygularını dile getirir. "N'olsa gerek" redifi de burada şaire hem konu bütünlüğünü sağlamada, hem de duygularını ifadede büyük kolaylık sağlamıştır. Üçüncü bend Nûrî'nin övgüsüne ayrılmıştır. Burada vurgulanan husus, onun çağının çok meşhur bir şeyhi olduğudur. Dördüncü bend yine geride kalanların üzüntülerini anlatır.

Bizim ilgimize mazhar olacak bilgilere sadece mersiyyenin beşinci bendinde rastlıyoruz. Bu bendde şair, şeyhin çekilip Mevlâ'sına gittiğini ve dünya malına değer vermediğini ifade ederken az çok tasavvufun bu dünyaya ve ölüme bakışını da sezdirmiş olur. Bendin sonundaki "nûr-ı cemâlüne bizi bînâ kıl" duası da yine aynı bakış açısının ürünüdür. Son bend, şeyhin övgüsü ve şairin duasını muhtevîdir.

IV

TERKİB-İ BEND DER-MERŞİYE-İ MERHÛM U MAGFÛR-LEH EŞ-ŞEYH 'ABDÛL AĦADÛ'N-NÛRÎ EFENDÎ

Bir seher çerh-i felek eyledi kec-reftârı
Aldı elden o şifâ-sâz-dil-i bîmârı
Zehr-i ğam yutdurup erbâb-ı riyâz-ı 'ışkâ
Eyledi ehl-i dile gerdiş-i nâ-hem-vârı

⁸ Abdülmeccid Sîvâsî Divanı (Hazırlayan Recep Toparlı), Sivas, 1984, s. 6.

⁹ Simkeşzâde Feyzî Divanı (Hazırlayan Ali Osman Coşkun), Gazi Ü. Sos. Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1990, s. 234.

Saldı erbâb-ı visâli taraf-ı hasretine
 Kıldı ahbâbı perîşân-ı elem ü evgârı
 Dilün erbâb-ı tarîkuñ yine sad-çâk itdi
 Gizleyüp ol güli gösterdi cefâ-yı hârı
 Çekse ger birki zamân menzilet-i vuslatına
 Niçe dem çekdürür elbette gam-ı dildârı
 Gerçi yok kimseye bu hânede ârâm velî
 Aldı ammâ nideyin cân u dili efkârı
 İşi dür eyleme ber-aks-i merâm-ı uşşâk
 Yârdan dem-be-dem ayırmada yârı kârı
 Ne temennî ne tereccî eser eyler diline
 Yine me'mûr ise sa'y itmededür her bârı
 Sanma tedbiri ki takdîr bazar ey dil-i zâr
 Çerh devr etmede bâ-fevk-i murâd-ı Bâri
 Ger ola kutb-ı zamân olsun eger şâh-ı cihân
 Âkıbet eyleyiser azm-i diyâr-ı cânân

II

Menzilüm kûy-ı harâbât ideyim n'olsa gerek
 Güşe-i uzleti mîkat ideyim n'olsa gerek
 Şu kadar nâle vü feryâd ideyim kim dâ'im
 Kaddini çerhün iki kat ideyim n'olsa gerek
 Dökeyin kanlu yaşum subh u mesâ çeşmümden
 Ya'ni kan olduğın işbât ideyim n'olsa gerek
 İdeyim hîn-i figânımda sala her yaña
 Şöhre-i ehl-i vilâyet ideyim n'olsa gerek
 Pîrimün söyleyeyim ya'ni ki mersiyyesini
 Kevni ser-cümle harâbât ideyim n'olsa gerek
 Nâr-ı hecrile yakup cânımı külli kül idüp
 Zîr-i her katre vü zerrât ideyim n'olsa gerek
 Yakalar nâz-ı firâka dilün ehl-i nâsut

Zikr-i şem'-i ceberütât ideyim n'olsa gerek
 Geleler zemzemeye mu'tekefân-ı melekût
 Mâtem-i cây-ı şü'unât ideyim n'olsa gerek
 Vasfa âgâz ideyüm katre-i bahr-ı lutfın
 Halkı ğark-ı yem-i hâlât ideyim n'olsa gerek
 Olalum şâm u seher nâle-zen-i vâşıl-ı zât
 Koyalum n'olsa gerek âh ile geçşün evkât

III

Evvelâ eyleyeyüm ism-i şerifün i'lâm
 Şeyh Abdulaḥad olmuşdi o şâh-ı dile nâm
 Mahlası Nürî idi nür idi ser-tâ-be-kadem
 Evhade'd-dîn lakab-ı künyeti hod-bü'l-ikrâm
 Mazhar-ı câmi idi ser-ahad-i zâhir idi
 Kul idi birligine hazret-i Hakkun o hümâm
 Yed-i tulâsı irüpdî hazerât-ı hamse
 Şarkdan garba hakikatde ferîd idi temâm
 Meclis-i hazret-i sultâna nedim olduğına
 Şâhid-i âdil idi niçe şuyûḥ-ı a'lâm
 Birlige irdüğünü tuymuş idi ol pîrün
 Halk başdan başa dergâhına olmuş gulâm
 Pertev-i şems-i hüviyyet görünürdi her dem
 Anı mir'ât-ı Hudâ eyliyene subh ile şâm
 Merkez-i dâ'ire-i âlem idi ve'l-hâsıl
 Anı kutb itmiş idi hazret-i ḥalâk-ı enâm
 Ez-ezel tâ-be-ebed âşık-ı zât olmuş idi
 Zâhir ü bātın olaydı sözi ḥaḳḳ temm-i kelâm
 Bilmedük kıymetini rıhlet olunca encâm
 Zâhir oldı gözime nükte-i en-nâs-ı penâm

IV

Bağrı uşşāk-ı perîşân dilün oldı pür-hun
 Eşk-i çeşme katarât olmya Nil ü Ceyhün
 Böyledür sırr-ı kazâ kimseye kalmaz bu kazâ
 Buna teslim dürür cümleten erbâb-ı fünün
 Ne kalur çâr-ı anâsır ne kalur çerh-i kebüd
 Ne kalur âlem u âdem ne bu deşt ü hâmün
 Ne Süleymân kalur bunda ne Lokmân ey dil
 Gitdi Sokrât ile Bukrât dahi Eflâtün
 Kalmadı hazrete vü âline ashâbına da
 Etmedi bunı makarr Veys ü Cüneyd ü Semnün
 Göricek gül ruhını ol güzelün pejmürde
 Eleme oldı yine lâle-sıfat dâg-ı derün
 Çünki ser-rişte-i vuslat çıka düşdi elden
 Yiridür taga düşüp âşık olursa Mecnün
 Tig-i ışk ile şehîd oldugını izhârâ
 Çerhde sanma şafak serdi edim-i gülgün
 Mâtem-i şâh-ı şehidâni muharremde kılup
 Safer irdükde anun mâtemin it gün-â-gün
 Gizledi kendüzin ol gevhere-i genc- sıfat
 Gire sanma ele ol derre-i zâtı heyhât

V

Azm itdi çekilüp gönli gibi Mevlâya
 Baş çekdi güzelüm hırka-i istiğnâya
 Medd-i aynın degül etmedi bir zerre nazar
 O yenâbî-i hikem emti'a-i dünyâya
 Gam degül eylese estâr-ı ziyâ-yı hürşid
 Niçe i'lân idem elvânı şehâ a'mâya
 Nola ahbâba anun zerre-i vasfın itsem
 İrişen virür eser şems-i cihân-ârâya

Döstlar her ne kadar nâle idersem yaraşur
 Kim irer bir dahi ol dilber-i bî-hemtâya
 Uçdı elden o hümâ sanma ki tâbut durur
 Âşiyân eyledi hoş küh-ı ser-i a'dâya
 Münkirin eyledi ser-cümle dilâ ref'-i benân
 Bakıcak tahta-i tâbut-i cihân-peymâya
 Umaram cennet-i firdevsde Mevlâ-yı kerim
 O şehinşâhi habibîne ide hem-sâye
 Kıla kuvvetde hem erbâb-ı tarîkı dâ'im
 İreler her birisi mertebe-i ulyâya
 Yâ İlähi kerem it cây-ı dili a'lâ kıl
 Lutf idüp nür-ı cemalüne bizi binâ kıl

VI

Göçdi çün âlem-i a'lâya o rûhâni sipâh
 Eyledi mülk-i dil-i zümre-i ihvânı tebâh
 Şimdi çeşmine bir zerre degüldi âlem
 Her nefes kurbet-i Hakk'a müterakkibdi o şâh
 Nür idi işmi mutâbıkdı müsemmasına
 Sâye salmışdı hemân âlem-i nâsûta o mâh
 Eyleye hazret-i Hakk bezm-i visâline enis
 Menba'-ı nür-ı tecellî ide dâ'im Allah
 İtdüğünce o hudâvende Hudâ'ya ihsân
 Ola sırrından anun FEYZİ-i bî-dil âgâh
 Cümle ahhâb u mürîdânını ihyâ eyle
 Alalar râyiha-i sırrın o hânun her-gâh
 Raḥmetün ana vü kıl merhametün sultânun
 Bende-i âcizinüm gerde-i râha hem-râh
 Sinemüz cevher-i sırrına anuñ mahzen kıl
 Eyleyüp nür-ı hüviyyetle bizi âli-câh

Eyle yâ Rabb makâmını makâm-ı vuslat
 Rûh-ı pâkine anun lutfuñ ile ile eyle nigâh
 Gitdi elden gönül ol mazhar-ı ism-i a zam
 Çâresi sabra yönelmek durur Allâhü a'lem¹⁰

Şeyh Gâlib'in yakın dostu, tarikat arkadaşı Esrar Dede (ö.1796) için söylediği mersiye, edebiyatımızın en içli ölüm şiirlerinden biridir. İstanbul doğumlu ve asıl adı Mehmet olan Esrar Dede'nin mevleviliğe intisabından önceki hayatı hakkında fazla birşey bilmiyoruz. Bildiği dillerden ve ilgilendiği çeşitli konulardan iyi bir öğrenim gördüğü anlaşılıyor. Gâlib'in Galata mevlevihanesinde şeyh olduğu yıllarda, Esrar da aynı dergahta Kazancı Dede idi. Aralarında büyük bir sevgi ve dostluk vardı. Genç denecek bir yaşta vefatı, Galib'i derinden etkiledi ve bu teessürle meşhur mersiyesini söyledi.

Gâlib'in mersiyesi baştan başa bir yanıp yakılma şiiridir. Şair "aglasun" redifinin sağladığı konu bütünlüğünün de katkısıyla ilk bendde, dostu, düşmanı bu üzüntüsüne eşlik etmeye çağırır. İkinci bend, Esrar Dede'nin meziyetlerine ve Gâlib'le olan dostluğunun anlatımına, üçüncü bend, şairin dostunu kaybetmekten doğan çaresizliğine tahsis edilmiştir.

Gâlib, dördüncü bendde, klasik şiirde sıkça dile getirilen bir temi; vuslattan sonra ayrılık gelir motifini şöyle ifade eder:

Tefrîk içindir itse de izhâr vuslatı

Son bend, Esrar Dede'nin mevleviliği çağrıştıran konumunu belirten ifadelerle yüklüdür. Bu bendde Galib, mistiklere has ölüm düşüncesini ifade eden kelimelere de yer verir:

Almıştı müjde kûyuna yârin güzâr idüp
 Gitti ne çâre Gâlib'i hasretle yâr idüp

Mersiye boyunca Esrar Dede'nin ölümünü mistik bir bakış açısıyla değerlendiren ifadeler de sadece bundan ibarettir. Bu beyt dışında Gâlib'in mersiyesi gerek şekil, gerekse muhteva bakımından türün diğer örneklerinden farklı değildir. Mersiye tarikatta çok önemli başarılar elde etmiş

¹⁰ A.g.t., s. 234.

bir mevlevî dedesinin şiiri olmaktan çok, bir yakınıni kaybetmiş herhangi bir şairin samimi duygularını bize ileten bir metindir. Gâlib'in sûfî bakış açısını yansıtan tek beyit de yukarıda zikredilendir.

Kan aglasun bu dîde-i dür-bârum aglasun
 Ansun benüm o yâr-ı vefâdarum aglasun
 Çeşm ü dehân u ârız u ruhsârum aglasun
 Başdan başa bu cism-i siyehkârum aglasun
 Agyârum aglasun bana hem yârüm aglasun
 Gûş eyleyen hikâyet-i Esrâr'um aglasun

Nâdîde bir güher telef itdüm dirîg u âh
 Hâk içre defn idüp geri gitdüm dirîg âh

Zât-ı şerîfî âleme bir yâdigâr idi
 Fakr ü fenâ vü aşkı hüner ber-karâr idi
 Her şeb misâl-i şem' benümle yanar idi
 Sâye gibi yanumda enîs-i nehâr idi
 Hakkâ tamâm âşık idi yâr-ı gâr idi
 Bir kaç zamân mu'ammer olaydı ne var idi

Allâh virdi aldı yine kurb-ı hazrete
 Biz kalduk intizâr ile rûz-ı kıyâmete

Âhir nefesde sohbeti oldu muhabbet âh
 Bir yâre urdı bagruma âh derd-i firkat âh
 Gelmez mi hiç kalb-i fakîre bu sûret âh
 Ey kâş itmiyeydüm o âşıkla sohbet âh
 Yakmazdı belki cânımı bu nâr-ı hasret âh
 Telh itdi kânumı o zehr-nâk şerbet âh

Eyvâh elden ol gül-i handânum aldı mevt
 Esrâr'um aldı cümle dil ü cânım aldı mevt

Olsun mübârek ol mehe kabri sa âdeti
 Mevlâ müyesser ide makâm-ı şehâdeti
 Bitmiş ne çâre dâne vü gelmişdi sâ'ati
 Dehrin budur hemîşe muhibbâne âdeti
 Tefrîk içündür itse de izhâr vuslatı
 Zehri yutulmaz agza alınmaz harâreti

Ben gördüğüm bu dâr-ı fenânun fenâsıdır
 Bâkî Hudâ rızâsı bekâ Hak bekâsıdır

Meydân-ı mevlevîde nişân âşikâr idüp
 Pervâz iderdi şevk ile ankâ şikâr idüp
 Bulmuşdı kân-ı matlabı Hak'da karar idüp
 Eylerdi nây ü defle semâ âh ü zâr idüp
 Almışdı müjde kûyına yârin güzâr idüp
 Gitti ne çâre Gâlib'i hasretle yâr idüp

Olsun visâli hazret-i pîrân'la kâmyâb
 Kıldı karîn-i kabr-i fasîhi felek cenâb¹¹

Başta da ifade edildiği gibi sufî düşünce ölüye ağlamamak gerektiğini, ölümün âşıkın maşukuna kavuşması için bir imkan olduğunu, buna ise ancak sevinmek gerektiğini söylemişti. Hatta bir kısmı daha da ileri giderek ölüm gerçekleştiğinde şarkılar söylemiş, sema etmiş ve düğünde olduğu gibi ziyafet vermişlerdir. Mevlânâ'nın ölüm yıldönümlerinde mevlevihanelerce icra edilen "şeb-i arus" (düğün gecesi) törenleri bu tarz kutlamalara örnektir¹². Bu bakış açısı, ağır işkencelerle Kerbela yıldönümlerini kutlayan şiî geleneğine de tamamen zıddır.

Bu inceleme gösteriyor ki bu teorik bakış açısı uygulamaya aynen intikal ettirilememiş insanın yaratılışına uygun olmadığı için sınırlı kalmış

¹¹ Şeyh Gâlib Divanı, Kahire, 1252, s. 139.

¹² Ağıt Maddesi, T.Diyaret Vakfı İslam Ans. c. 1, s. 470.

ve belli sayıdaki kişi ve gurupları aşarak toplum tarafından benimsenmemiştir. Daha ileri giderek denebilir ki bağlı olduğu sistemin bilinçli bakış açısıyla düşüncelerini ifade eden kişi, bu tavrının dışına çıktığında, yani tabii konumuyla duygularını dile getirdiğinde birbiriyle çelişen örnekler ortaya koyabilmektir. Bu duruma en iyi örnekse Yunus Emre'dir¹³. Sûfî bakış açısıyla:

Ölümden ne korkarsın

Korkma ebedî varsın

diyen şair, bir başka şiirinde

Alur yigidi kocayı, yakar ananın içini

veya

Alur yigidin alasm divâne ider anasın

ya da

Bu dünyede bir nesneye yanar içim göyner özüm

Yigid iken ölenlere gök ekini biçmiş gibi

diyebilmektedir.

Yukarıda söylendiği gibi birinciyi sûfî Yunus, diğer örnekleri ise olaya tanık olan sıradan, insan Yunus dile getirmiştir. Sûfî şairlerde görülen bu durumu da aynı şekilde izah etmek gerekir kanaatindeyim. Yani sûfî düşünceye mensup olmayan, örneğin Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Şehzâde Mustafa'ya söylediği mersiye ile Usûlî'nin şeyhi İbrahim Gülşenî'ye söylediği mersiye arasında şekil ve muhteva bakımından belirgin bir fark yoktur.

¹³ Tatçı , Mustafa. Yunus Emre Divanı, Ankara 1990, s. 172.